

DE GRONDELOOSHEID DER DINGEN

Marc De Kesel met een cultuurfilosofisch perspectief op *Calculated Risk*

Tijdens zijn bochtige calvarietoetocht op weg naar de creatie van *Calculated Risk* ging performer Kasper Vandenberghe in gesprek met vele vakspecialisten, die hem telkens een ander perspectief boden op zijn heldhaftige onderneming: zichzelf laten vallen van een vooraf berekende hoogte, zodat hij zijn zelfbehoud op het spel zet maar zijn veiligheid niettemin gegarandeerd is. Zijn traumatoloog, project-ontwikkelaar en psychotherapeut passeerden de revue. Een hypnotiseur hielp hem over zijn hoogte-vrees heen. Een circusartiest onderwees hem de technische kneepjes van het vak veilig vallen. Aan een verzekeraar vroeg Vandenberghe of hij zichzelf financieel kan behoeden voor dat berekend vallen en – metaforisch gesproken – voor een mogelijk traumatiserende verlieservaring. Filosoof Marc De Kesel, wiens werk focust op de vraag wat het betekent om modern te zijn, vroeg hij ten slotte naar de cultuurfilosofische betekenis van zijn ingecalculeerde risico in het licht van de moderniteit waarin wij vandaag leven. Een fragment uit het exposé van De Kesel:

“De moderniteit begint in de 17e eeuw. Vanaf dat kantelpunt gaat de mens zichzelf begrijpen als vrij, radicaal vrij, ook vrij en los van de werkelijkheid. Voor de 17e eeuw begrijpt de mens zichzelf vanuit zijn band, zijn verbondenheid met de werkelijkheid. Hij weet de werkelijkheid, inclusief zichzelf, ‘gegeven’, ‘geschonken’, door een ‘gevende’ instantie die hij God noemt. Die God verbond mens en wereld, alsook de mensen onderling. Maar met de godsdienstoorlogen (16de eeuw) wordt hij inzet van een alles met zich meesleurende strijd. De mens ging zich vrij opstellen ten opzichte van God, dit wil zeggen ten opzichte met wat hem met de werkelijkheid verbond, tegenover zijn grond. De vraag is evenwel: als we vrij staan ten opzichte van onze grond, wat is onze grond dan nog? Waar staan we dan eigenlijk? Alle problemen waar we in onze moderniteit mee te maken hebben, vinden hier hun herkomst: we zijn fundamenteel vrij, maar dat wil helemaal niet zeggen dat met die vrijheid goed overweg kunnen. Het is geweldig fantastisch dat we vrij zijn, maar hoe vrij te zijn als we ook vrij zijn tegenover elk houvast – als er met andere woorden geen houvast meer is? We zijn gedwongen zelf de coördinaten te ontwikkelen waaraan we ons kunnen vasthouden en waarmee we ons kunnen oriënteren.

**“Alle problemen van de moderniteit liggen daaraan ten grondslag:
we zijn vrij maar we kunnen er niet goed mee overweg.”**

Daarom is de val – een terugkerend thema in het werk van performancekunstenaar Bas Jan Ader [een belangrijke inspiratiebron voor *Calculated Risk*, MV] – erg belangrijk: ‘val’ en ‘vallen’ verwoorden de kern van de moderniteit. Isaac Newton stelt bij wijze van gedachte-experiment vast dat de beweging van een appel die valt dezelfde is als de beweging van de maan aan de hemel. Die moderne fysicus redeneert niet langer vanuit een God of een centrale instantie die alles vasthoudt. Als alles samenhangt, is dat omdat alles ‘valt’. Maar in tegenstelling tot voordien, vraagt Newton zich niet af wat ervoor zorgt dat iets valt, of wat iets dat valt in wezen (in essentie) is. Hij vraagt zich niet langer af waarom het is wat het is, en waarom het valt. Wetenschap werd juist modern door dit soort vragen niet meer te stellen. Zij heeft beslist om gewoon – lees: louter empirisch – te observeren wat er gebeurt. Zij ziet geen bezieling in de dingen, zij ziet slechts materie die ‘valt’, in het begin wat trager dan op het einde. Daarin is een mathematische wetmatigheid te ontwaren; zie hier de wet van Newton. En die wet geldt voor alles wat is, voor het hele universum. Toegepast op onszelf: we denken rechtop te staan, maar waarheid is dat we, net als het hele universum, ‘vallen’.

**“Kunstenaars gaan tot het uiterste in hun poging om de val te kunnen grijpen,
precies op het punt dat die val hen denkt te kunnen grijpen.”**

Op dat ogenblik worden vallen we in feite terug in premoderne bewustzijn. Dat doen wij modernen vaak. Als we in een crisis zijn beland en ons afvragen waar we naartoe gaan, opperen we dat er toch iets of iemand als een God moet zijn die ons vasthoudt. En naast het gegeven dat we plots weer in God gaan geloven, zijn er kunstenaars die met dat ‘vallen’ beginnen spelen, die van een stelling gaan springen en ingecalculerde risico’s gaan nemen. Ze vallen en eigenlijk willen ze het gegeven dat ze vallen vasthouden, willen ze er greep op krijgen. Ze willen tot het uiterste gaan in hun poging om die val te grijpen en de essentie ervan te vatten.

Dat onze cultuur voor zoiets plaats inruimt, wijst erop dat we, anders dan we denken, nog steeds in behoorlijk mythische tijden leven. Is er ooit een tijd geweest waar beeld en verbeelding zo alom dominant waren. We ‘ademen’ en ‘eten’ beelden, onophoudelijk. Waarom? Dat hangt samen met onze vrijheid, met het feit dat we ons vrij wanen, zelfs van de realiteit (de eigen realiteit inclusief). We wanen ons vrij, zelfs van onszelf. In de grond weten we niet wie we zijn, en daarom moeten we ons voortdurend spiegelen aan beelden die ons dat vertellen. We zijn vrij, ook van ons zelf, en dus moeten we ons een identiteit creëren, en dit lukt slechts via identificatie met anderen. Zoals we ook onze werkelijkheid moeten creëren. En die moet dan weer onophoudelijk laten zien dat wij het zijn die haar creëren, terwijl het eigenlijk net andersom is: die spiegelende werkelijkheid vol beelden en beelddermen creëert ons. We moeten met andere woorden de grondeloosheid waarin wij leven steeds weer grond geven in een beeld dat zegt dat wij de grond van onszelf zijn.

Alle populaire beeldcultuur gaat daarop terug. Denk aan Hollywood-films. Herinner je je nog sterren als Arnold Schwarzenegger, Bruce Willis, Jean-Claude Van Damme? Of de James Bond movies. In dit soort films zie je een stereotype dat mutatis mutandis nog steeds geldt: alles gaat eraan, het kwaad tiert welig, politici en politie zijn corrupt, maar de held neemt zelf het heft in handen en gaat eigenhandig het kwaad te lijf. Tegenover de kwade, onbetrouwbare wereld staat het Ik. Waarom vergapen we ons steeds weer opnieuw aan zo’n films: omdat ze een beeld geven van ons Ik: niet van ons reële Ik, maar van Ik dat wij ons dromen, het Ik dat vrij tegenover de werkelijkheid staat en zich de grond van zichzelf waant. Geen wonder dus dat aan het eind van de film, het kwaad is onverwonden, het Ik herrijst als de rots in de branding. De toeschouwer heeft zijn gedroomde zelf gezien, hij heeft zich gelaafd aan de moderne mythe. Wij, modernen, zijn afhankelijk van dit soort mythes. Het ingecalculerde risico houdt daarmee verband: je speelt met het gegeven dat we geen houvast meer hebben. Enerzijds wil je zeggen: “we hebben geen houvast meer want alles valt.” Maar anderzijds gaat het van: “we vallen weliswaar, maar ik blijf overeind in die val.”

We hebben, zoals in de oudheid en middeleeuwen, niet langer een oneindigheid waardoor wij ons gedragen weten. Dat is in een notendop het besef waarrond onze moderniteit draait. Het is nu aan ons, zo weten we, om de oneindigheid te dragen, lees: te beheersen. En zo komen we onszelf pas echt tegen op het moment dat we daarin dreigen te falen. Ons technisch kunnen kent in principe geen grenzen ... tot we zo machtig zijn geworden en zo trefzeker kunnen ingrijpen in de microstructuur van een uranium-atoom dat we, door op één kopje te drukken, de hele planeet (onzelf inclusief) naar het stenen tijdperk terug kunnen katapulteren. Onze macht over natuur is grenzeloos, en waar komen we echt onszelf tegen? Waar de natuur zo vervuild is geraakt dat we er het eigen leven dreigen bij in te schieten.

“We komen onszelf altijd tegen aan de grens van onze almacht.”

Inderdaad. Het is alsof het precies onze almacht zelf is die aan onze almacht ontsnapt. Dit zie je, zoals ik zojuist zei, in het nucleaire probleem waarmee de 20ste eeuw zo heeft geworsteld (en de 21ste straks weer zal worstelen). Of in het milieuprobleem dat vandaag planetaire dimensies aanneemt. Hetzelfde geldt voor het kapitalisme: vrijhandel is in principe bedoeld om er wereldwijd iedereen beter van te laten worden, maar voor men het beseft worden hele continenten er het slachtoffer van. Wraakroepend hoe onverschillig wij zijn daarvoor blijven.

In *Calculated Risk* wordt dat gecelebreerd. Door de berekende val wordt de tragische grondstructuur van de moderne mythe blootgelegd. Dat is ook alles wat een kunstenaar kan doen, denk ik. Kunstenaars kunnen naar ik meen maar best bescheiden blijven. Ze kunnen immers niet anders dan mislukken in hun poging om de berekening, de ogenschijnlijke almacht van de mens, niet te laten primeren op het risico. In het mislukken van die poging komt de grens bloot te liggen van alle berekeningen waarin wij leven. Het is een freel, want puur esthetisch moment, dat de onvrede met zichzelf nauwelijks overleeft. Vanaf het realisme van Gustave Courbet leeft de beeldende kunst in permanente onmin met zichzelf. Ze wil realistisch zijn, de werkelijkheid laten primeren op de schijn – zeker op de schone schijn van de ‘schone kunsten’ – en moet telkens weer toegeven in die opdracht te falen. Kunst wil de werkelijkheid tonen zoals die is, maar ze blijft in dit ‘tonen’ steken. Ze blijft esthetisch, en komt aan de werkelijkheid niet toe. En jawel, juist daarin ligt haar werkelijkheidswaarde. Want inderdaad, niemand komt aan de werkelijkheid toe. We zijn nu eenmaal vrij, ook vrij van de werkelijkheid. Hoe freel ook, beeldende kunst heeft wel degelijk een waarheidsmoment.”

Kasper Vandenberghe en Matthias Velle